

© О. В. Материнська
(Донецьк)

СТРУКТУРНІ ТИПИ МЕРОНІМІВ У НІМЕЦЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У пропонованій статті досліджуються структурно-семантичні особливості меронімів (іменників на позначення частини цілого) в німецькій та англійській мовах. Визначено структурні типи та моделі меронімів, виявлено корелятивний тип відношень між їхньою структурною та семантичною організацією. Визначено роль словотворчих формантів у формуванні семантичного обсягу досліджуваних лексичних одиниць.

Ключові слова: корелятивні відношення, меронім, полісемія, словотворчий формант, структурна модель.

Е. В. МАТЕРИНСКАЯ. СТРУКТУРНЫЕ ТИПЫ МЕРОНИМОВ В НЕМЕЦКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

В предлагаемой статье исследуются структурно-семантические особенности меронимов (существительных, обозначающих часть целого) в немецком и английском языках. Выявлены структурные типы и модели меронимов, установлен коррелятивный тип отношений между их структурной и семантической организацией. Определена роль словообразовательных элементов в формировании семантического объема исследуемых лексических единиц.

Ключевые слова: коррелятивные отношения, мероним, полисемия, словообразовательный формант, структурная модель.

O. V. MATERYNSKA. STRUCTURAL TYPES OF MERONYMS IN GERMAN AND ENGLISH

This paper dwells upon the structural and semantic peculiarities of meronyms (i.e. nouns denoting parts of a whole) in German and English. The structural types and models of meronyms have been revealed, the correlative type of the relationship between their structural and semantic organization has been determined. The role of the wordforming elements in the process of the semantic development of meronyms has been highlighted.

Key words: correlative relations, meronym, polysemy, word-forming element, structural model.

1. Вступні зауваження. Лексичні одиниці на позначення частин цілого (мероніми) належать до базового лексичного фонду мови, впорядковують знання людини про світ та є базовим лінгвокогнітивним механізмом, що забезпечує динаміку лексичного складу мови: нім. *Ast*, англ. *branch* 'гілка (дерева)'; нім. *Ohr*, англ. *ear* 'вухо'; нім. *Teil* 'частина', *Stück* 'шматок', *Element* 'елемент', англ. *part* 'частина', *piece* 'шматок' і под. Логічне відношення між частиною та цілим (меронімія) є інтегрувальним принципом організації багатьох типів семантичних відношень.

Вивчення логічного та філософського підґрунтя відношень між частиною та цілим розпочалося ще в античні часи у роботах Платона та Аристотеля (Platon 1987: 279; Aristotle 1912: 41), у яких сформульовано базові аксіоми відношень між частиною та цілим, розширені формальною логікою, мереологією (Ridder 2002: 3). Перша системна робота про логічні відношення між частиною та цілим була виконана у формально-онтологічному руслі Е. Гусерлем (Husserl, 2009). До вивчення меронімії як одного з основних типів таксономічних зв'язків у мові лінгвістична традиція

звернулася у 80-90 роках ХХ століття (Chaffin, 1992; Cruse, 1979; Iris, 1988; Winston, 1987). Мероніми неодноразово ставали однією з базових “тестових” тематичних груп (далі – ТГ) лексики під час дослідження семантичних універсалій, вивчення відношень посесивності, фігурували як об’єкт досліджень у психолінгвістиці, когнітивній лінгвістиці. У низці робіт Е. Рош (Rosch, 1977) та її колег, публікаціях у межах лінгвістичної антропології (Brown, 2001) на матеріалі меронімів проілюстровано принципи “наївної” таксономії (сегментації дійсності) носіями різноструктурних мов (Andersen, 1978), що безпосередньо відбивається на формуванні регулярних семантичних зсувів під час розвитку полісемії лексичних одиниць. У зв’язку з цим необхідним є виявлення семантичних типів меронімії (Gerstl, 1995; Iris, 1988; Lutz, 1996; Moltmann, 1997; Murphy, 2003; Tversky, 1990). Теоретична база цього дослідження спирається також на системні праці, які сформували підґрунтя дослідження словотвору німецької та англійської мов (Dressler, 1981; Engel, 2003; Erben, 1993; Fleischer, 1995; Kastovsky, 1982; Marchand, 1969; Mayerthaler, 1980; Ortner, 1991; Shaw, 1979; Vater, 2010; Wellmann, 2000; Wurzel, 1989). Пріоритетними для роботи є також сучасні праці, що розширюють обрії традиційного сприйняття способів словотвору та їхнього лінгвістичного аналізу (Donalies, 2002; Kaliuščenko, 2000; Kürschner, 1974; Lohde, 2006; Motsch, 1995; Nedjalkov, 2007; Plag, 2008).

1.1. Актуальність пропонованого дослідження пояснюється тим, що відношення між частиною та цілим, з одного боку, є одним із фундаментальних логічних відношень, на яких ґрунтується сприйняття людиною дійсності, з іншого – це важливий тип організації парадигматичних відношень у мові, який потребує детального вивчення. Структурно-семантичні особливості меронімів не розглядалися комплексно на матеріалі повного корпусу. Важливість дослідження системи меронімів пояснюється також і тим фактом, що ця лексична підсистема може виступати моделлю для вивчення закономірностей семантичного розвитку лексичної системи загалом (Материнська, 2009, 2012; Materynska, 2012, 2013).

Мета цієї розвідки полягає у визначенні структурних особливостей меронімів у німецькій та англійській мовах та виявленні взаємозв’язку між їхньою структурою та семантикою. Об’єктом дослідження є мероніми (іменники на позначення частин цілого) в німецькій та англійській мовах та їхні лексико-семантичні варіанти (далі – ЛСВ). Предмет дослідження – структурні особливості меронімів у німецькій та англійській мовах, виявлення впливу словотворчих формантів на їхню семантику. У попередніх дослідженнях увагу було приділено визначенню семантичних типів меронімів-

комполітів, визначенню впливу семантичних ознак у прямому значенні меронімів на розвиток їхньої полісемії (Материнська, 2012; Materynska, 2012, 2013), утім визначення потребує взаємозв'язок між формальною організацією досліджуваних лексичних одиниць та реалізацією їхнього словотворчого та семантичного потенціалу (Материнська, 2012).

1.2. Емпіричний матеріал дослідження складають лексичні одиниці (ЛО), отримані шляхом суцільної вибірки з репрезентативних тлумачних та перекладних словників німецької та англійської мов, було використано також тематичні, ідеографічні, етимологічні словники, електронні бази даних, енциклопедичні джерела (див. Список лексикографічних джерел). Загальний обсяг вибірки становить 4730 лексичних одиниць (6098 ЛСВ) у німецькій мові та 1888 лексичних одиниць (6091 ЛСВ) в англійській мові. Отже, у двох досліджуваних мовах проаналізовано 6618 лексичних одиниць, загальна кількість їхніх значень складає 12 189 ЛСВ. До досліджуваного корпусу меронімів було включено лексичні одиниці, які наявні у словниках стандартної / літературної мови та не є вузькотермінологічними чи стилістично маркованими одиницями. Розмовна лексика не перебувала у фокусі дослідження, втім враховувалися випадки, коли відбувався перенос за моделлю метафори чи метонімії до одиниць розмовного стилю з меронімів, які за своїм основним значенням належать до загальноповсякденної літературної лексики. Розбіжності у кількості досліджуваних меронімів у німецькій та англійській мовах пояснюється тим фактом, що значна кількість композитів, зафіксованих у німецькій мові, в англійській мові передається описовими словосполученнями з прийменником *of* або ж поєднанням іменника з прикметником у функції атрибута: нім. *Lungenspitze*, англ. *apex of the lung* 'верхівка легень', нім. *Hauptteil*, англ. *main, principal part* 'головна, основна частина'. Такі словосполучення належать до так званих *ad hoc* утворень, їх не було включено до матеріалу дослідження, оскільки їхня кількість є майже необмеженою.

2.3 погляду структурної організації у німецькій мові переважають моделі, за якими утворюються композити (3752 ЛО), наприклад, двокомпонентні композити (3488 ЛО): нім. *Bestandteil* 'складова частина' порівняно із симплексами (322 ЛО, наприклад, нім. *Dach* 'дах, стріха, покрівля') та моделями морфологічного словотвору (653 ЛО, наприклад, нім. *Hinterfront* 'задній фронт, задній бік будинку' утворено за допомогою префіксоїда *Hinter-*). В англійській мові симплекси (506 ЛО, наприклад, англ. *roof* 'дах, стріха, покрівля') та моделі морфологічного словотвору (686 ЛО) домінують над кількістю композитних утворень (696 ЛО), наприклад, англ. *segment* 'сегмент, частина' (утворено за суфіксальною моделлю). В обох досліджуваних мовах продуктивними

засобами експліцитної деривації є суфіксальні моделі (315 ЛО у німецькій та 376 ЛО в англійській мовах, наприклад, нім. *Teilchen* ‘часточка, частка’, англ. *sparklet* ‘іскорка’) та моделі, за якими утворюються мероніми за допомогою префіксоїдів (нім. *Oberkörper* ‘верхня частина тіла, тулуба’ – 156 ЛО, англ. *forepart* ‘передня частина’ – 42 ЛО).

2.1. В англійській мові значно більше меронімів, сформованих за допомогою конверсії, найчастіше за моделлю $V \rightarrow N$ (англ. *cut* ‘відрізана частина’, *chop* ‘тонкий шматок м’яса, відбивна’), але також за моделями $Adj \rightarrow N$ (англ. *room* ‘кімната, приміщення, місце’ від дангл. прикметника *rūm* ‘просторий’). Загальна кількість меронімів, утворених за моделями імпліцитної деривації, конверсії в англійській мові становить 155 ЛО, у німецькій – 100 ЛО.

Особливістю структури меронімів, утворених за моделлю конверсії в англійській мові, є можливість субстантивзації фразових дієслів, словосполучень із прийменником, наприклад, англ. *turnup* ‘загорнута частина одягу’ від фразового дієслова *to turn up* ‘загинати’, *offcut* ‘відрізаний шматок’ від дієслова *to cut off* ‘відрізати’. Загальна відмінність у структурі досліджуваних мов, вищий ступінь синтетичності німецької мови та аналітизму англійської, наявність більшої кількості лексем, що є кореневими, в англійській мові (506 ЛО порівняно із 322 симплексами у німецькій мові), більша простота побудови композитів (англ. *backrest* ‘спинка меблів’) в англійській мові у зіставленні з німецькою мовою зумовлюють той факт, що в ній зафіксовано поодинокі випадки утворення трикомпонентних меронімів-композитів (5 ЛО, 0,26% від їхньої загальної кількості) і не зафіксовано взагалі чотирикомпонентних композитів. У німецькій мові виявлено 255 меронімів, які є трикомпонентними композитами (наприклад, нім. $N+(N+N) \rightarrow N$: *Holzfußboden* ‘дерев’яна підлога’), що становить лише 5,3% від їхньої загальної кількості, втім цей показник є значно вищим за англійську мову.

2.2. Чотирикомпонентні композити є також непродуктивними моделями утворення меронімів у німецькій мові, зафіксовано лише дев’ять таких лексичних одиниць в межах тематичної групи темпоральних меронімів, наприклад, $N+(N+(e)s+(Adj+N)) \rightarrow N$ *Weltjahresbestzeit* ‘кращий річний рекорд часу’, $Adj+er+((Num+N)+(e)s+N) \rightarrow N$ *Heiligerdreikönigstag* ‘День святого Богоявлення’. У німецькій мові виявлено два зрощення (*Flitterwöchner/in* ‘молодий / молода’) та один випадок зсуву, який має ознаки вільного синтаксичного словосполучення, наприклад, *Vor-Ort-Termin* ‘зустріч безпосередньо на місці події’. Домінують моделі в обох досліджуваних мовах є модель двокомпонентних детермінативних композитів за структурою $N+N \rightarrow N$, наприклад, нім. *Dachboden* ‘горище’, *riverbed* ‘річище’. Ця

модель характеризується найвищою продуктивністю та є основною моделлю утворення меронімів – детермінативних композитів.

Для англійської мови характерним є приєднання коренів без використання з'єднувального елемента, у той час як у німецькій мові продуктивними є моделі зі з'єднувальними елементами $(e)s$ та $(e)n$: $N+(e)s+N \rightarrow N$ та $N+(e)n+N \rightarrow N$, наприклад, нім. *Verbindungsglied* ‘поєднувальний елемент, ланка’, *Maienzzeit* ‘травневий час’. Більшою варіативністю відрізняються композитні утворення у німецькій мові, меншою в англійській. Композити, зафіксовані у німецькій мові, в англійській мові часто передаються описовими словосполученнями з прийменником *of* або ж поєднанням іменника з прикметником у функції атрибута, наприклад, нім. *Mundwinkel*, англ. *corner of the mouth* ‘куток рота’, нім. *Bauchdecke*, англ. *abdominal wall* ‘черевна стінка’.

Для досліджуваних у англійській мові меронімів на позначення темпоральних понять наявність моделі детермінативних трикомпонентних композитів не є характерною, саме у ТГ темпоральних меронімів зафіксовано декілька таких випадків: $Adj+(N+N) \rightarrow N$, англ. *whitsunday* (букв. ‘білий + сонце + день’) ‘біла п'ятниця, свято П'ятидесятниці’. Більшість темпоральних позначень такого плану виражено в англійській мові описовими словосполученнями, наприклад, *Schlechtwetterperiode* ‘період панування поганої погоди’ буде відповідати у англійській мові вільному словосполученню: англ. *a period of bad weather* ‘період, який характеризується поганою погодою’. Зафіксовані двокомпонентні та трикомпонентні мероніми-композити на позначення темпоральних понять можуть мати також еліптичну форму. Кількість таких одиниць є незначною, серед двокомпонентних меронімів-композитів на позначення темпоральних понять у німецькій мові виявлено чотири одиниці, наприклад, *Hundstage* (*Hundssterntage*) ‘найспекотніші дні літа, коли сонце перебуває у сузір'ї Великого Пса’ серед трикомпонентних – лише один композит (нім. *Weiberfastnacht* (*Altweiberfastnacht*) ‘останній четвер перед серединою на першому тижні Великого посту’).

3. Значна частина меронімів, які є детермінативними композитами у німецькій та англійській мовах, утворюються поєднанням основ, що є меронімами, тобто часто нові мероніми утворюються сполученням двох чи трьох вже існуючих позначень частин, наприклад, соматизм + соматизм, нім. *Ellbogen+gelenk* ‘ліктьовий суглоб’, нім. *Handwurzel+knochen*, англ. *wrist+bone* ‘кістка зап'ястка’; найменування частини артефакту + найменування частини артефакту, нім. *Dach+fenster* ‘вікно горища’. Такі моделі зафіксовано також серед поодиноких випадків утворення меронімів – копулятивних композитів, наприклад, лексема на позначення поняття “частина” + інше позначення поняття “частина”: нім. *Teil + stück* ‘фрагмент, частина’. Це свідчить про

високий словотворчий потенціал більшості симплексів у німецькій та англійській мовах, адже система меронімів належить до базової лексики в обох досліджуваних мовах. Вона складається з найбільш поширених та частотних лексичних одиниць, що забезпечують спілкування людей у повсякденні. Згідно з теорією маркованості мовних одиниць або ж теорією природної морфології (Mayerthaler, 1980), немарковані одиниці є більш “природними” та більш стійкими у процесі розвитку, аніж марковані різними граматичними показниками, обтяжені словотворчими формантами. Простежується тісний взаємозв’язок між відсутністю додаткових граматичних ознак, відносною простотою формальної структури меронімів та їхнім високим рівнем полісемії, частотністю та здатністю бути основою для утворення інших меронімів-комполітів, у яких вони можуть функціонувати як одна з основ. З іншого боку, складна морфологічна структура мероніма, його “вторинність” під час семантичного розвитку становлять перешкоду для розвитку полісемії та звужують сферу його функціонування. Дані щодо кількісного розподілу досліджених меронімів за структурними типами вміщено у таблиці 1.

Таблиця 1

Структурні типи меронімів у німецькій та англійській мовах

Структурна модель	Кількість лексем	
	Нім.	Англ.
1. Симплекси	322	506
2. Експліцитна деривація	538	491
2.1. Афіксальні моделі	382	449
2.1.1. Суфіксальні моделі	315	376
2.1.2. Префіксальні моделі	65	66
2.1.3. Префіксально-суфіксальні моделі	2	7
2.2. Лексеми, утворені за допомогою префіксоїдів	156	42
3. Імпліцитна деривація, конверсія	100	155
4. Усічення	2	25
5. Скорочення	10	13
6. Абревіація	3	2
7. Композити	3752	696
7.1. Двокомпонентні композити	3478	687
7.1.1. Еліптичні двокомпонентні композити	10	4
7.2. Трикомпонентні композити	254	5
7.2.1. Еліптичні трикомпонентні композити	1	-
7.3. Чотирикомпонентні композити	9	-
8. Зрощення	2	-
9. Зсув	1	-
Разом	4730	1888

Важливим етапом моделювання системи меронімів є пошук впливу їхніх семантичних особливостей на структурну організацію та навпаки. Безперечно, що розбіжності у їхній структурі знаходяться у прямій залежності від загальної будови досліджуваних мов, притаманних цим мовам морфологічних, синтаксичних особливостей, ступеня синтетичності / аналітичності (який у цьому випадку є вищим в англійській мові та нижчим у німецькій мові). Генетична близькість досліджуваних мов та належність більшості тематичних груп, що складають систему меронімів до базової лексики обумовлюють спільні риси у їхній семантиці та структурі. Утім, спираючись на результати здійсненого дослідження, можна стверджувати, що стереотипи сприйняття та сегментації дійсності носіями німецької та англійської мов безпосередньо впливають на їхню структурну організацію (Материнська: 280-284).

3.1. Якщо зіставити кількість симплексів, продуктивність утворення меронімів засобами експліцитної та імпліцитної деривації, композиції та інших засобів словотворення за виокремленими тематичними групами, то можна виявити як семантичні ознаки, які об'єднують досліджувані одиниці в межах цих тематичних груп, впливають на превалювання певних структурних моделей, на розвиток полісемії меронімів. Так, “кваліфікативна” ознака, що визначає належність до цілого, є інтегральною та фіксується у значенні всіх досліджуваних меронімів; визначає також інші диференційні ознаки залежно від виду цілого. Семантична ознака належності до визначеного цілого реалізується за такими типами: а) меронім позначає частину, компонент складного конкретного цілого або ж частину певного поняття: нім. *Hemdärmel* ‘рукав сорочки’; б) меронім позначає частину, компонент певного виду конкретного цілого або ж виду певних понять: нім. *Griff* ‘руків’я (різних інструментів)’; в) меронім позначає частину будь-якого цілого: нім. *Teil*, англ. *part* ‘частина’, нім. *Stück*, англ. *piece* ‘шматок’. Комбінація семантичних ознак у семантичній структурі мероніма “частина” + “форма” + “субстанція” є ідентифікуючою щодо цілого, наприклад, нім. *Marmortreppe* ‘мармурові сходи’, у той час як, комбінація семантичних ознак “частина” + “локативна” ознака не є ідентифікуючою щодо цілого: нім. *Vorderteil*, англ. *forepart* ‘передня частина’.

Найбільша кількість симплексів з-поміж десяти досліджуваних тематичних груп меронімів у німецькій мові характеризує тематичну групу соматизмів (нім. *Auge* ‘око’) та найменувань частин артефактів (нім. *Dach* ‘дах’, нім. *Tür* ‘двері’). В англійській мові у зворотній послідовності – тематичну групу найменувань частин артефактів (англ. *roof* ‘дах’, англ. *door* ‘двері’), соматизмів (англ. *eye* ‘око’) та позначень поняття частина (англ. *part* ‘частина’, *piece* ‘шматок’). Це можна пояснити базовістю, важливістю саме

цих тематичних груп меронімів у щоденному спілкуванні людини, їхнім давнім походженням, лексичним одиницям саме цих тематичних груп властивий значний рівень полісемії.

3.2. В обох досліджуваних мовах засоби експліцитної деривації є найбільш характерними для утворення меронімів, що належать до тематичної групи найменувань соматизмів, частин артефактів, оскільки, наприклад, префікси та префіксоїди часто вказують на важливі для цієї тематичної групи семантичні ознаки “локативності” та “функціональності”. У тематичній групі соматизмів фіксуються, наприклад, такі мероніми, утворені за допомогою префіксоїдів: нім.: *Oberlippe* ‘верхня губа’, англ. *forearm* ‘передпліччя’. З-поміж найменувань частин артефактів виявлено лексеми утворені за допомогою префіксоїдів, наприклад, нім. *Hintertür* ‘задні двері’, англ. *foredeck* ‘передня частина головної палуби’. Значну роль відіграють також префікси зі значенням локативності: нім. *Abseite* ‘зворотній бік’, англ. *subhead* ‘підзаголовок’. У тематичній групі найменувань частин сукупностей префіксоїди із локативною семантикою вказують на тип підпорядкування, ієрархії певних понять: нім. *Untergruppe* ‘підгрупа’. У тематичній групі локативних меронімів фіксуються такі префіксоїди зі значенням “локативності” як: *Ober-* / *Unter-*, *Hinter-* / *Vorder-*, *Neben-*: наприклад, нім. *Oberseite* ‘верхній бік’, *Unterseite* ‘нижній бік’, *Hinterseite* ‘задній, зворотній бік’, нім. *Vorderseite*, англ. *foreside* ‘передній бік’, нім. *Nebenraum*, *Nebenzimmer* ‘сусідня кімната’. Значення локативності, звичайно, передається також за допомогою компонента *A*, яким може бути, наприклад, сторона світу: нім. *West-* ‘захід’, *Nord-* ‘північ’, *Ost-* ‘схід’, *Süd-* ‘південь’: нім. *Westgrenze* ‘західна межа’, *Nordgrenze* ‘північна межа’, *Ostrand* ‘східний кут, східний кордон’, *Südspitze* ‘південний кут, південна частина (острова)’. В англійській мові їм відповідають переважно описові словосполучення, що складаються з прикметника та іменника: англ. *south corner* ‘східний кут, східна частина’.

Найменування позначень “частини” реалізують семантичну ознаку “локативності” за допомогою префіксоїдів зі значенням розташування певної частини по відношенню до цілого, наприклад, нім. *Zwischenstück*, *Zwischenglied* ‘поеднувальна деталь’, нім. *Vorderteil* ‘передня частина’, *Oberteil* ‘верхня частина’, *Unterteil* ‘нижня частина’.

Типовими вони є також для утворення темпоральних меронімів, у структурі яких вони визначають вже не просторові, а часові межі, хронологічну послідовність подій, сегментів часу: нім. *Vorwoche* ‘минулий тиждень’, *Vorabend* ‘вечір напередодні’,

Zwischenzeit ‘інтервал часу’, окремі приклади реєструються також в англійській мові: англ. *forenoon* ‘час перед обідом, ранок’.

Найменування частин процесів, утворені за допомогою експліцитної деривації, також реалізують за допомогою префіксоїдів семантичну ознаку послідовності певних стадій процесу: нім. *Vorstufe* ‘перший, попередній етап’, англ. *prophase* ‘попередня, підготовча стадія’. Такі префіксоїди є особливо продуктивними у німецькій мові.

Найбільшу кількість композитів у німецькій мові зафіксовано в тематичній групі темпоральних меронімів (1132 ЛО), найменувань частин артефактів (791 ЛО), локативних меронімів (672 ЛО) та соматизмів (462 ЛО). В англійській мові композити домінують у ТГ найменувань частин артефактів (263 ЛО), локативних меронімів (163 ЛО), темпоральних меронімів (116 ЛО) та соматизмів (72 ЛО). Загальна тенденція превалювання композиції як способу утворення меронімів у німецькій мові та морфологічних засобів утворення у англійській мові є характерною для всіх десяти досліджуваних тематичних груп.

3.3. Факт домінування композитів у тематичній групі темпоральних меронімів у німецькій мові корелює з усталеними стереотипами сприйняття часу її носіями як підпорядкованого діяльності людини за усталеним графіком, для якого дуже важливим є планування найдрібніших проміжків: нім. *Hüttenabend* ‘вечір ночівлі у гірській хатині’, *Leseabend* ‘вечір авторського читання’ та ін. Стереотип точності, акуратності у визначенні часу певної події для носіїв німецької мови чітко пов'язаний з визначенням місця події, тож локативні позначення також утворюються поєднанням основ на позначення певної частини простору та її функціонального навантаження у побуті людини: нім. *Lagerplatz* ‘місце складування, зберігання чогось’, *Sammelstelle* ‘місце для зібрань’, *Übungsplatz* ‘місце тренувань’. Оскільки вказані тематичні групи поєднують мероніми, яким властива складна семантична структура та поєднання декількох основ під час їхнього формування, саме ці тематичні групи переважно у німецькій мові характеризуються найбільшою кількістю три- та чотирикомпонентних композитів, які загалом належать до малопродуктивних моделей утворення меронімів-композитів. Отже, якщо під час утворення меронімів реалізуються дво-, три- чи чотирикомпонентні моделі композитів, то, в основному, комбінація семантичних ознак має такий вигляд: семантична ознака локативності + семантична ознака функціональності + семантична ознака приналежності певному цілому або ж виду певного цілого: нім. *Truppenübungsplatz* ‘місце тренування військ’ (локативний меронім, який поєднує всі три вказані ознаки).

Семантичні ознаки “локативності” та “функціональності” є також важливими для тематичної групи найменувань частин артефактів та соматизмів, що пояснює значну кількість композитів у них у німецькій мові та більшу кількість у зіставленні з іншими засобами словотвору в англійській мові: нім. *Tragflügel* ‘крило літака’, *Eckfenster* ‘кутове вікно’, *Bauchdecke* ‘черевна стінка’.

На увагу заслуговує також той факт, що словотворчі елементи, що застосовуються під час утворення меронімів засобами експліцитної деривації також безпосередньо пов’язані з їхнім набором семантичних ознак. Зменшувальні суфікси, як правило, використовуються під час утворення меронімів, що містять у своїй семантичній структурі ознаки малого розміру, низької вартості або ж деформованості, наприклад, нім. *Schnipsel*, *Schnippel* ‘шматочок, клаптик’, англ. *clodlet* ‘брилка (землі)’, *globulet* ‘краплинка’. Можна стверджувати, що для моделювання системи меронімів принцип врахування функціонально-семантичного навантаження словотворчих формантів є важливим, оскільки словотвір розглядається у тісному взаємозв’язку із процесами формування семантичної структури досліджуваних лексичних одиниць. Меронімія як тип семантичного відношення у мові та логічного відношення у позамовній дійсності стимулює поповнення лексичного складу мови як за рахунок полісемії, тобто семантичної деривації, так і за рахунок утворення нових лексем на позначення частин за допомогою базових лексем з різних тематичних груп меронімічної та немеронімічної лексики.

4. За результатами здійсненого дослідження можна зробити такі **висновки**:

4.1. Досліджені у німецькій мові мероніми є переважно композитами, в англійській мові навпаки домінують мероніми, що утворилися внаслідок експліцитної деривації, або ж кореневі лексеми. Більшість композитних утворень в обох мовах, що зіставляються, є двокомпонентними детермінативними композитами, утвореними переважно за структурною моделлю $N+N \rightarrow N$, рідше за моделями $V+N \rightarrow N$ та $Adj+N \rightarrow N$. Для меронімів, утворених у німецькій мові за структурною моделлю $N+N \rightarrow N$, продуктивними є також варіанти цієї моделі, а саме моделі: $N+(e)s+N \rightarrow N$ та $N+(e)n+N \rightarrow N$, сформовані за допомогою з’єднувального елемента, у той час як для меронімів в англійській мові характерним є прилягання основ у складі меронімів-композитів.

4.2. Словотворчий потенціал меронімів є значним, оскільки можливість комбінування основ з різних тематичних груп меронімів під час утворення ендоцентричних та екзоцентричних композитів, які належать до меронімічної лексики і, разом із тим, поповнюють склад немеронімічної лексики, є необмеженою.

4.3. Корелятивним типом характеризується відношення меронімії та полісемії, оскільки виокремлення ознаки “партитивності” передбачає постійну динаміку семантичної структури найменувань частин.

4.4. Простіша формальна структура згідно з теорією природної морфології, немаркованість позначення частини щодо цілого, що відповідає імпліцитному способу вираження назви цілого у назві його частини, створює передумови для розвитку високого рівня полісемії, навпаки експлікація холоніма у назві частини, маркованість позначення частини щодо цілого визначає її моносемантичність або ж розвиток низького рівня полісемії. Відтак утворення композитів, формування меронімів засобами експліцитної деривації, за допомогою афіксальних структурних моделей, префіксоїдів накладають обмеження на розвиток їхньої полісемії.

4.5. Мероніми-симплекси розвивають високий рівень полісемії, оскільки зазвичай вони є немаркованими щодо цілого, а отже, характеризуються вільною сполучуваністю з іншими основами під час утворення композитів та можливістю практично необмеженого переходу до іншого функціонального регістру, отримання додаткових конотацій, характерних для зниженого, розмовного стилю.

4.6. Функціонально-семантичне навантаження словотворчих формантів під час утворення меронімів безпосередньо впливає на їхню вмотивованість. Комбінація семантичних ознак у їхньому значенні, зумовлена стереотипами сприйняття та сегментації поняття цілого та його частини, відбивається на продуктивності конкретних моделей їхнього формування. Префіксоїди зі значенням розташування у просторі беруть участь в утворенні найменувань частин артефактів, соматизмів, локативних, темпоральних меронімів, меронімів на позначення поняття “частина” тощо. Суфікси зі зменшувально-пестливим значенням сприяють виникненню у досліджуваних меронімів семантичних ознак “малого розміру”, “оцінності”, а саме “неважливості”.

Належність системи меронімів до базового лексикону відкриває широкі можливості їхнього використання для поповнення лексичного складу мови.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Материнська О. В.* Типологія найменувань частин тіла: [монографія] / О. В. Материнська. – Донецьк: ДонНУ, 2009. – 295 с. (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження; Т. 5).
2. *Материнська О. В.* Меронімічні відношення в лексичній системі німецької та англійської мов: [монографія] / О. В. Материнська. – Донецьк: Всеукраїнське держ. багатoproфільне видавництво Донбас, 2012. – 360 с. (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. – Т. 8).
3. *Andersen E.* Lexical Universals of Body-Part Terminology / Elaine Andersen // *Universals of human languages.* – [Ed. by J. H. Greenberg]. – Stanford, California: Stanford University Press, 1978. – Vol. 3. Word structure. – P. 335–368.
4. *Aristotle* The Metaphysics / Aristotle (translated by H. Tredennick). – London; New York: William Heinemann Ltd., G. P. Putnam's Sons, 1912. – 473 p.
5. *Brown C. H.* Lexical typology from an anthropological point of view / Cecil H. Brown // *Language typology and language universals / Sprachtypologie und*

sprachliche Universalien. – Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 2001. – V. 2. – P. 1178–1190.

6. *Chaffin R.* The concept of a semantic relation / Roger Chaffin // *Frames, fields and contrast : new essays in semantic and lexical organization.* – Hillsdale ; New-Jersey ; Hove ; London : Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1992. – 464 p.

7. *Cruse D. A.* On the transitivity of the part-whole relation / Alan D. Cruse // *Journal of Linguistics.* – 1979. – Vol. 15/1. – P. 29–38.

8. *Donalies E.* Die Wortbildung des Deutschen. Ein Überblick / Elke Donalies. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2002. – 190 S. (Studien zur deutschen Sprache. Forschungen des Instituts für deutsche Sprache ; Bd. 27).

9. *Dressler W.* On word formation. Natural Morphology / Wolfgang Dressler // *Wiener Linguistische Gasette.* – 1981. – № 26. – S. 3–13.

10. *Engel U.* Gaudium in scientia linguarum. Ausgewählte Schriften / Ulrich Engel // [A. Jurasz, A. Kaṭny, E. Tomiczek (Hgg.)]. – Wrocław ; Dresden : Neisse Verlag, 2006. – 371 S. (Beihefte zum ORBIS LINGUARUM ; 44).

11. *Erben J.* Einführung in die deutsche Wortbildungslehre / Johannes Erben. – [3. Auflage]. – Berlin : Erich Schmidt, 1993. – 182 S. (Grundlagen der Germanistik ; 17).

12. *Fleischer W.* Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / Wolfgang Fleischer, Irmhild Barz. – Tübingen : Niemeyer, 1995. – 375 S.

13. *Iris M. A.* Problems of the part-whole relation / Madelyn Ann Iris, Bonnie E. Litovitz, Martha Evens // *Relational model of the lexicon. Representing knowledge in semantic networks (Studies in natural language processing).* – Cambridge ; New-York ; New Rochelle ; Melbourne ; Sydney : Cambridge University Press, 1988. – P. 261–287.

14. *Gerstl P.* Midwinters, end games and body parts. A classification of part-whole relations / Peter Gerstl, Simone Pribbenow // *Parts and wholes. Integrity and Granularity* / [C. Eschenbach, W. Heydrich (Hgg.)]. – Bericht 49. – Hamburg : Graduirtenkolleg Kognitionswissenschaft, Universität Hamburg, 1995. – S. 23–49.

15. *Husserl E.* Zur Lehre von den Ganzen und Teilen / Edmund Husserl // *Logische Untersuchungen.* – Hamburg : Felix Meiner Verlag, 2009. – 813 S. (Philosophische Bibliothek ; Bd. 601).

16. *Kaliuščenko V. D.* Typologie denominaler Verben / Vladimir Kaliuščenko. – Tübingen : Niemeyer, 2000. – 253 S. (Linguistische Arbeiten ; 419).

17. *Kastovsky D.* Wortbildung und Semantik / Dieter Kastovsky. – Düsseldorf : Schwann-Bagel GmbH ; Bern ; München : Francke Verlag, 1982. – 334 S.

18. *Kürschner W.* Zur syntaktischen Beschreibung deutscher Nominalkomposita / Wilfried Kürschner. – [Auf der Grundlage generativer Transformationsgrammatiken]. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1974. – 228 S. (Linguistische Arbeiten ; 18).

19. *Lohde M.* Wortbildung des modernen Deutschen / Michael Lohde. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2006. – 350 S.

20. *Lutz C.* Untersuchungen zu Teil-Ganzes Relationen. Modellierungsanforderungen und Realisierung in Beschreibungslogiken / Carstin Lutz. – Hamburg : Universität Hamburg, 1996. – Mitteilung 258. – 79 S.

21. *Marchand H.* The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. A synchronic-diachronic approach / Hans Marchand. – [Second, completely revised and enlarged edition]. – München : C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1969. – 545 S.

22. *Materynska O.* Typologie der Körperteilbenennungen : [Monographie] / (Hgg. Andrzej Kaṭny, Katarzyna Lukas, Czesława Schatte) / Olena Materynska. – Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New-York, Oxford, Warszawa, Wien : Peter Lang, 2012. – 246 S. (Danziger Beiträge zur Germanistik. – Bd. 41).

23. *Materynska O.* Meronymie im Deutschen und Englischen // *Semantik und Pragmatik im Spannungsfeld der germanistischen und kontrastiven Linguistik* / [L. Iagupova, V. Kaliuščenko, A. Kaṭny, H. Roll (Hgg.)]. – Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New-York, Oxford, Warszawa, Wien : Peter Lang, 2013. – S. 71–81. (Donezk Studien zur Germanistik, kontrastiven und diachronen Linguistik ; Bd. 1)

24. *Mayerthaler W.* Ikonismus in der Morphologie / Willi Mayerthaler // *Zeitschrift für Semiotik.* – 1980. – Band 2. – Heft 1/2. – S. 20–37.

25. *Moltmann F.* Parts and wholes in semantics / Friederike Moltmann. – New York ; Oxford : Oxford University Press, 1997. – 254 p.

26. *Motsch W.* Semantische Grundlagen der Wortbildung / Wolfgang Motsch // *Die Ordnung der Wörter : kognitive und lexikalische Strukturen.* – [G. Harras (Hg.)]. – Berlin ; New York : de Gruyter, 1995. – S. 193–226.

27. *Murphy M. Lynne* Semantic relations and the lexicon : antonymy, synonymy and other paradigms / Lynne M. Murphy. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 293 p.

28. *Nedjalkov V. P.* Reciprocal Constructions / Vladimir P. Nedjalkov. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2007. – V 1. – 451 p. – V2. – 884 p. – V3. – 1543 p. – V4. – 2115 p. – V5. – 2223 p.

29. *Ortner L.* Substantivkomposita (Komposita und kompositionsähnliche Strukturen 1) / Deutsche Wortbildung : Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache ; eine Bestandsaufnahme des Instituts für Deutsche Sprache, Forschungsstelle Insbruck / Lorelies Ortner, Elgin Müller-Bollhagen. –

Berlin ; New-York : Walter de Gruyter, 1991. – 863 S. (Vierter Hauptteil Sprache der Gegenwart ; Bd. LXXIX). 30. *Plag I.* Word-formation in English / Ingo Plag. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – 240 p. (Cambridge textbook in linguistics). 31. *Platon* Parmenides. Griechisch / Deutsch / Platon (übersetzt von E. Martens). – Stuttgart : Philipp Reclam Jun., 1987. – 207 S. 32. *Ridder L.* Mereologie. Ein Beitrag zur Ontologie und Erkenntnistheorie / Lothar Ridder. — Frankfurt am Main : Vittorio Klostermann, 2002. – 513 S. 33. *Rosch E.* Classification of real world objects : origins and representations in cognition / Eleanor Rosch / Thinking readings in cognitive science. – Cambridge ; London ; New-York ; Melbourne : Cambridge University Press, 1977. – P. 212–222. 34. *Shaw H. J.* Motivierte Komposita in der deutschen und englischen gegenwärtigen Sprache / J. Howard Shaw. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1979. – 256 S. (Tübinger Beiträge zur Linguistik ; Bd. 118). 35. *Tversky B.* Where paronomies and taxonomies meet / Barbara Tversky // Meanings and Prototypes. Studies in linguistic categorisation / (S. L. Tsohatzidis (Edit.)), 1990. – London ; New York : Routledge. P. 334–344. 36. *Vater H.* Linguistik und deutsche Grammatik im Fokus. Ausgewählte Schriften / Heinz Vater [A. Kątny (Hg.)]. – Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2010. – 447 S. (Studia Germanica Gedanensia ; 20 ; Sonderband 4). 37. *Wellmann H.* Deutsche Wortbildung in europäischen Bezügen – Auswertung einer Bibliographie zur historischen Wortbildung / Hans Wellmann // Praxis - und Integrationsfelder der Wortbildungsforschung / [I. Barz (Hg.)]. – Heidelberg : Winter, 2000. – S. 280–298. 38. *Winston M. E.* A taxonomy of part-whole relations / Morton E. Winston, Roger Chaffin, Douglas Herrmann // Cognitive Science : a multidisciplinary journal. – 1987. – Vol. 11. – P. 417 – 444. 39. *Wurzel W.* Inflectional morphology and naturalness / Wolfgang Ulrich Wurzel. – Dordrecht, Netherlands, Boston : Kluwer Academic Publishers, 1989. – 219 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

40. *Dornseiff F.* Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen / Franz Dornseiff. – Berlin ; New-York : Walter de Gruyter, 2004. – 933 S. 41. *Duden* “Das große Wörterbuch der deutschen Sprache” in 6 Bd. / [Hrsg. u. bearb. vom Wissenschaftlichen Rat u. d. Dudenred. unter der Leit. von Günther Drosdowski]. – Mannheim ; Wien ; Zürich : Bibliographische Institut, 1970. – 1980. – Bd. 1. – 464 S. ; Bd. 2. – 928 S. ; Bd. 3. – 1408 S. ; Bd. 4. – 1904 S. ; Bd. 5. – 2432 S. ; Bd. 6. – 2992 S. 42. *Duden Deutsches Universal Wörterbuch* / [Hrsg. von der Dudenredaktion]. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 2001. – 1892 S. 43. *Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch-Russisch* in 2 Bänden / (begründet von Hans Holm Bielfeld, in der Endfassung erarbeitet von einem Autorenkollektiv unter der Leitung von Ronald Löttsch). – Berlin ; München ; Wien ; Zürich ; New-York : Langenscheidt, 2001. – Bd. 1. – 1076 S., Bd. 2. – 1177 S. 44. *The Oxford-Duden Pictorial German and English Dictionary.* – [2.-edition] / [ed. by the Dudenredaktion and the German section of the Oxford University Press Dictionary Department]. – Oxford : Clarendon Press, 1994. – 677 p. 45. *Webster's Third New International Unabridged dictionary on CD ROM 3.0.* (476, 000 entries, 140, 000 etymologies). – Windows, Macintosh. – Springfield, Massachusetts Merriam Webster's Inc., 2003 ISBN 0–87779–201–1.

Стаття надійшла до редакції 15.06.2014